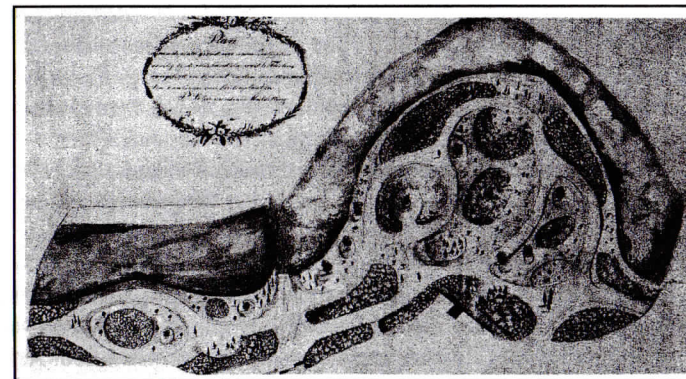

EEN PLANTSOEN OP DE WALLEN VAN THOLEN. EEN ONBEKEND WERK VAN PIETER SCHUPPENS.

Martin van den Broeke

De Middelburgse tuinarchitect Pieter Schuppens maakte in 1844 een ontwerp voor een openbaar wandelpark op een voormalig bastion in Tholen. Van de aanleg zijn tegenwoordig nog sporen te vinden. Dit is het enig bekende werk dat Schuppens buiten Walcheren verrichte en bovendien voor zover bekend zijn enige overheidsopdracht. Dat hij op 75-jarige leeftijd dit parkje ontwierp, geeft aan dat de architect in Zeeland een befaamd man was.[1]

*Ontwerp voor een "Zwitserse aanleg op een bolwerk van Tholen.
Potlood en gewassen inkt, P. Schuppens 1844. coll.gem Tholen.*

Omstreeks het midden van de negentiende eeuw werden de wallen van Tholen geleidelijk afgegraven en getransformeerd tot open

bare wandelparken. De motieven hierachter hadden voornamelijk betrekking op het creëren van werkgelegenheid voor de armlastige bevolking van stad en platteland, maar tevens zal de behoefte aan openbaar groen voor de midden- en hogere klasse een rol gespeeld hebben. In vele andere steden vonden gelijksoortige ontwikkelingen plaats. Na de Franse overheersing waren talloze vestingsteden overbodig geworden, de versterkingen vervallen en was de middenklasse in omvang en belang toegenomen. Deze lieden hadden over het algemeen geen buitenplaatsen waarin ze op zomerdagen konden wandelen, wat een van de redenen was voor de groei van het openbaar groen in en rond de steden. Overal ontmantelde men vestingsteden en richtte de wallen in tot wandelparken. Al langer vervulden de vestingwerken een recreatieve functie, maar toen ze voor de verdediging niet meer nodig waren, paste men ze aan aan het schoonheidsideaal van de middenklasse. Zo werden vanaf 1817 de wallen van Arnhem voorzien van wandelwegen, in 1821 gevolgd door die van Haarlem, waarna acht jaar later Utrecht eveneens haar omwalling liet plantsoeneren. Vele andere steden volgden, waaronder Middelburg. Daar werden in de jaren 1841-1848 de wallen omgevormd tot parken, naar ontwerpen van de befaamde Karel George Zocher. Deze parken belichaamden de popularisering van de landschapstijl, niet van erudiete filosofische landschapsvizies daarachter, maar wel van de verheerlijking van het Hollandse landschap.[2]

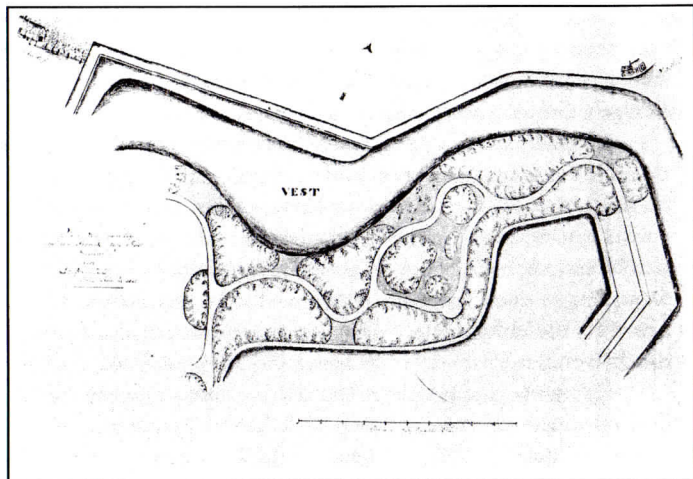
Tholen had al een openbaar park: het Slingerbosje aan de Bosstraat. Dit was in 1789 aangelegd naar een ontwerp van de majoor van het Korps Ingenieurs (de genie) A.W. de Kiers. De opzet was zozeer symmetrisch dat zelfs de slingerpaden aan weerszijden van de rechte middenas elkaars spiegelbeeld waren. In 1835 werd voor dit park een nieuw ontwerp gemaakt door A. Moens van Blois. Deze was griffier bij de rechtbank van eerste aanleg in Zierikzee en blijkbaar dilettant. Het parkje, voorzien van slingerende lanen en gazons met bosjes hakhout en vrijstaande bomen, lijkt sterk op de tuinen die Van Laar in zijn boek opnam. Moens ontving "eene door den Nederlandschen schilder Knip vervaardigde teekening van de Brug Rotto bij Subiaco", die

vijftig gulden had gekost. Deze werd geschonken "als een bewijs van erkenning voor het voor deze stad ontworpen plan tot den aanleg eener nieuwe wandelplaats met den aanleg waarvan Zijn Edelgeb. zich wel heeft gelieven te belasten".[3]

Werkloosheid onder landarbeiders noopte de gemeente om de wallen af te graven en zodoende werkgelegenheid te creëren. In de winter van 1843 werd besloten "om een gedeelte van stads wal en wel van de Zuid Westhoek beneden de oudelandsche poort tot den Noordoosthoek boven denselven aftegraven en tot eene wandeling te doen inrichten". Uit de raad werd een commissie gevormd, onder voorzitterschap van burgemeester Krijn Wagtho, die de plannen concreter vorm moest gaan geven.

In de notulen is te lezen dat het voornaamste motief voor deze operatie was om te voorzien in de behoeften van de arbeiders, "dewijl er een groot aantal van die lieden gevonden worden, welke tot werken geneigd zijn, indien hen dat kan worden aangewezen". Echter, er was nog een argument: door het inrichten van een park zouden "de oude muren van de oudelandsche poort, welke menigmaal reparaties behoeven, kunnen vervallen en bij het uitleggen van den wal de poort door eene bariere op den dam kan worden vervangen, waardoor de stad ontlast wordt van de uitgaven, welke die van de muren dikwerf vorderen". Behalve deze besparing, kon men de inkomsten goed gebruiken die zouden ontstaan na verkoop van het afbraakpuin en van de bomen op de wal.[4]

Welke motieven er uiteindelijk toe hebben geleid dat Schuppens werd gevraagd een ontwerp te leveren, is onnaspeurbaar. Er zijn geen verslagen van de commissie gevonden en in de notulen van de raad komen er ook geen zinsneden over voor. De naam van Schuppens wordt zelfs nergens in de stukken genoemd. Toch moet men de architect als een belangrijk man hebben beschouwd, aangezien deze uit het verre Middelburg kwam en men, zelfs in het afgelegen Tholen, waarschijnlijk een beroep kon doen op lokale of op Brabantse kwekers.

Ontwerp voor een park op de wallen van Tholen. Pen, en aqua, L. Bruijnzeel 1847. Coll. gem. Tholen.

Schuppens was al 75 jaar oud toen hij het fraai vormgegeven ontwerp voor het bolwerk leverde. In een cartouche staat te lezen:

“Plan van de platte grond van eenen Zwitserschen aanleg bij de oudelandsche poort te Tholen, aangelegd en beplant in den jare 1844, door den aanlegger van buitenplaatsen P. Schuppens van Middelburg”. [5]

Het is niet duidelijk of de tekening van Schuppens een ontwerp is of een weergave van de uitgevoerde plannen. Het bij schrift geeft daarover geen duidelijkheid. In ieder geval geeft de plattegrond wel een duidelijk inzicht in de ontwerpstyl van Schuppens. De Zwitserse ambiance die hij wenste te creëren, moet erg problematisch zijn geweest omdat op het bolwerk een stenen korenmolen stond. Echter, de term Zwitsers moet niet letterlijk worden genomen; veeleer is dit een aanduiding van de stijl, die ook wel Engels of in de achttiende eeuw zelfs Chinees werd genoemd. Bedoeld wordt een aanleg in landschappelijke stijl.

Het plantsoen is ‘gardenesk’ te noemen: er zijn kleinschalige, sjabloonachtige perkjes met allerlei verschillende planten, die door coulissen van hakhout en opgaande bomen visueel van elkaar worden gescheiden. Het park is niet als landschap ontworpen, maar als tuin, als openlucht tentoonstelling van allerlei planten. Wat erin ontbreekt, zijn de prieeltjes en efemere tuinsieraden die Van Laar propageert. Deze zullen met het oog op vandalisering achterwege zijn gelaten. Duidelijk is op de tekening te zien dat er klompjes bos als achtergrond zijn gebruikt en dat de grasperken worden bevolkt door vrijstaande bomen en heesters. Bloemperken of bedden voor eenjarigen zijn niet te zien; mogelijk was het onderhoud daarvan te kostbaar voor Tholen.

Het plantgoed werd vooral geleverd door Brabantse kwekers. Zo bezorgde P. Theunis uit Roosendaal in april 1844 essen- en elzenhakhout voor een bedrag van f 10,20. P.J. Looymans uit Oudenbosch leverde een maand later eveneens hakhout, samen met Pinus cedrix en Pinus larix, populieren, treurwilgen en andere opgaande bomen, alles tezamen voor een bedrag van f 141,25. Nog meer hakhout kwam van A.C. Vroom uit Middelburg. Deze declareerde f 97,50 voor bomen uit de “Kweekkerij van den Heer Hurgronje te Gapinge”. Hiermee wordt de buitenplaats het Huis te Gapinge bedoeld, die blijkbaar was verpacht als boomkweekkerij. [6] Fijner plantwerk kwam van P. Koster uit Boskoop, die in mei 1844 een rekening van f 67,80 indiende. Een jaar later leverde een zekere Dirk Moeliker eveneens plantgoed, vooral rozen, acacia's, hulst en enkele tulpenbomen. Deze gevarieerde beplanting past bij het gardeneske karakter van de aanleg.

Na de voltooiing van het park bestonden er vooralsnog geen plannen tot verdergaande plantsoenering van de wallen. Van der Aa meldt namelijk: “In de jaren 1846 en 1847 is men begonnen den hoofdwal, ter wederzijden van de Oudelandsche barriere, te slechten, doch dit zal zich alleen tot dit front bepalen, hetwelk nu in wandelpaden en perken herschape[n] is” [7]. De schrijver noemt overigens de verkeerde jaartallen. De jaren daarna werden de overige bolwerken eveneens verlandschappelijkt,

maar dit gebeurde telkens van geval tot geval, zonder dat er een totaalconcept achter zat en zelfs zonder dat men zich beperkte tot een enkele architect. Waarschijnlijk vanwege zijn hoge leeftijd maakte Schuppens geen ontwerpen voor andere bolwerken. Hij overleed in 1850, toen de werkzaamheden in Tholen nog in volle gang waren.

In oktober 1845 verzochten Gedeputeerde Staten om "eene duidelijke schetsteekening der wallen rond deze stad (...) aanwijzende zoo wel het gedeelte het welk reeds is afgegraven, als dat hetwelk men daartoe verder wenscht te bestemmen en dat hetwelk in deszelfs tegenwoordige gedaante zal behouden blijven".[8] De gevraagde tekening is niet gevonden. Wel werd deze blijkbaar opgestuurd, aangezien GS enige tijd later het plan van de gemeenteraad goedkeurden om weer een stuk van de bolwerken af te graven. Daarbij werd wel de voorwaarde gesteld dat de vrijkomende grond alleen verplaatst en niet afgevoerd zou worden. Dit was nodig omdat in geval van nood de verdedigbaarheid van de stad hersteld moest kunnen worden.[9]

Het terrein van het nieuwe park tot en met de wal ter hoogte van de Verbrandepoortstraat werd in de winter van 1845-1846 afgegraven, wederom vooral met werkgelegenheid als argument: naar aanleiding van de verleende toestemming tot afgraving vroeg de burgemeester zich af of "bij het tegenwoordige jaargetijde, waarin de veldarbeider geene verdiensten bij de landlieden hebben kan, het in het algemeen belang en voorzeker ter bevordering van rust en orde in de Gemeente het noodzakelijk acht om de volksklasse van werk te voorzien en daar door bij de buitengemeen hooge prijzen der levensmiddelen hun te gemoet te komen, om zich door handen arbeid het benodigde onderhoud te verschaffen". Besloten werd de bomen op een deel van de wal te vellen en te verkopen. Van de opbrengst konden de arbeiders betaald worden die de wal moesten effenen.[10]

De herinrichting van het afgegraven gedeelte liet nog enige tijd op zich wachten: pas in november 1847 werd een ontwerp gemaakt voor de uitbreiding van het wandelpark. Een tekening hiervan, met het opschrift: "Plan van aanleg op een Gedeelte van

Stads wallen" werd vervaardigd door Leendert Bruynzeel. De sober uitgevoerde tekening geeft aan dat de gardeneske aanleg van Schuppens een vereenvoudigd vervolg moest krijgen. Ook op dit plan zijn er weer hakhoutbosjes op gazons, maar er zijn beduidend minder vrijstaande bomen en heesters in het concept opgenomen.

De figuur van Bruynzeel is vooralsnog duister. Bekend is dat hij op 17 oktober 1794 in Zierikzee werd geboren en in 1820 als beroep boerenknecht opgaf. Volgens het bevolkingsregister van 1862-1871 woonde hij toen in de Dalemsestraat nummer A 60 in Tholen en was tuinman van beroep. Hij trouwde in 1820 met de twee jaar jongere Johanna Geluk uit Tholen, die in 1871 overleed. Bruynzeel overleed in Tholen op 19 mei 1881. Het ontwerp voor de uitbreiding van het park is voorlopig zijn enig bekende werk. Het is echter mogelijk dat hij nog meer tuinen heeft ontworpen; vele hoveniers in zijn tijd waren immers tevens tuinontwerper. Overigens was Bruynzeel opzichter bij het afgraven van het eerste bolwerk en tevens bij de herinrichting daarvan. Hij zal Schuppens dus persoonlijk gekend hebben. Het is niet uit te sluiten dat Bruynzeel een deel van zijn ontwerp-kennis van de Middelburgse architect opgedaan heeft.

De werkzaamheden op de wallen gingen door tot laat in de negentiende eeuw: in 1870 en wederom in 1888 groef men delen af om daar plantsoenen aan te leggen. Deze laatste stukken werden ontworpen door de Middelburgse boomkweker C. van der Putte.[11]

Het ontwerp voor een openbaar wandelpark op een bolwerk van Tholen is het enig bekende werk van Schuppens dat hij in opdracht van een lokale overheid vervaardigde. Van zijn hand zijn verder ontwerpen bekend voor stadstuinen, speelhoven en buitenplaatsen. Deze wijde kring van opdrachtgevers komt overeen met die van zijn collega's, zoals Lucas Pieters Roodbaard in Friesland.

Schuppens was een regionale tuinarchitect die een zekere faam genoot, niet alleen op Walcheren maar ook in de rest van Zeeland, zoals mag blijken uit zijn ontwerp voor de

gemeente Tholen.

Er is nog weinig bekend over Schuppens. Zeker is dat hij een lange loopbaan als vormgever heeft gehad. Waarschijnlijk is dus nog maar een klein deel van zijn oeuvre bekend geworden. De kwaliteit van zijn tuinontwerpen maakt duidelijk dat nader onderzoek naar Schuppens zeker aanbeveling verdient.

Noten.

[1] Zie over Schuppens: M. van den Broeke, "De tuin van kasteel Ter Hooge en de tuinarchitect Pieter Schuppens", in *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, jrg. 3 (1995), nr. 1/2, blz. 11-17, en idem, "Pieter Schuppens (1769-1850), een Middelburgse tuin architect en zijn werken", in *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, jrg. 6 (1997), nr. 1, blz. 9-35.

[2] A. van der Woud, *Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848*, Amsterdam 1987, blz. 324-333. Zie tevens: E. Cremers, F. Kaaij en C.M. Steenbergen, *Bolwerken als stadsparken. Nederlandse stadswandelingen in de 19e en 20e eeuw*, Delft 1981 en C.M. Steenbergen, E.A. de Jong en E.T. van der Vlist, *Eene aangename publieke wandeling. Een schets van historische stads- en singelparken*, Zutphen 1997.

[3] Gemeentearchief (GA) Tholen, inv. nr. 1014, notulen gemeenteraad 31 augustus 1835 (verder aangehaald als: notulen). Zie tevens: J.P.B. Zuurdeeg, "De Bosstraat te Tholen", in *De Eendrachtbode*, 7 november 1985.

[4] GA Tholen, inv. nr. 1015, notulen 1 november 1843.

[5] Coll. Gemeente Tholen. Zie hierover: J.P.B. Zuurdeeg, "De vesting Tholen", in *Zeeuws Tijdschrift*, jrg. 28 (1978), nr. 5, blz. 152-159, waarin de naam abusievelijk als "P. Schippers" wordt geschreven, en idem, *De verloren poort. De vesting Tholen in de loop der eeuwen*, Tholen 1996, blz. 32-34.

[6] Korte tijd later werd de buitenplaats afgebroken, waarmee ook de kwekerij zal zijn verdwenen. Zie M. van den Broeke, *Gelaagd land. Wandelingen over het eiland Walcheren*, Vlissingen 1999, blz. 181. Zie voor de rekeningen: GA Tholen, inv. nr. 2442.

[7] A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, deel 11, Gorinchem 1848, blz. 129.

[8] GA Tholen, inv. nr. 1015, notulen 27 oktober 1845.

[9] GA Tholen, inv. nr. 1015, notulen 15 december 1845.

[10] GA Tholen, inv. nr. 1015, notulen 28 januari 1847.

[11] Zuurdeeg, a.w. (De verloren poort), blz. 33.